

YOSHLAR MADANIY BEGONALASHUVINING OLDINI OLISHDA IJTIMOIY ISH VA SAN'ATNING O'ZARO HAMKORLIGI

Abdukadirova Shaxnoza Gafarovna
assistents, "O'zbek (rus) tili" kafedrası
Toshkent davlat transport universiteti

Nazarova Nilufar Jo'rayevna
katta o'qituvchi, "Ijtimoiy fanlar" kafedrası
Toshkent davlat transport universiteti

Axrarova Nigora Sobirovna
assistents, "O'zbek (rus) tili" kafedrası
Toshkent davlat transport universiteti

Abdurahmonova Saxibaxon Abdusalamovna
assistents, "O'zbek (rus) tili" kafedrası
Toshkent davlat transport universiteti

Annotatsiya. Maqolada yoshlar madaniy begonalashuvining oldini olishda ijtimoiy ish va san'atning hamkorlik masalalari yoritilgan. Ijtimoiy ish fani va uning yoshlar bilan ijtimoiy ish olib borish usullari keltirilgan. Ayniqsa ijtimoiy ishda san'at yordamida davolash ya'ni artterapiya usulining imkoniyatlari keltirildi.

Kalit so'zlar: ma'naviy begonalashuv, san'at, madaniyat, artterapiya, teatr san'ati, kasbiy rollar.

Hozirgi vaqtga kelib ma'naviy begonalashuvning kuchayishi va uning rivojlanishini kuzatishimiz mumkin. Buning asosiy sababi sifatida sobiq ittifoq hukmronligi davrida unga ittifoqdosh bo'lgan har bir xalqning madaniyati va ma'naviyati ayovsiz tarzda toptalganligi hamda qadriyatlar va urf-odat, an'analar qoralanganligi natijasidir. Ayniqsa, ko'pchilik olimlarning e'tirof etishicha, hozirgi davrga kelib globallasuv jarayonining kuchayishi ma'naviyatning izdan chiqishi ma'naviy va madaniy begonalashuvning kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda[9,10,11,12,13,14]. Bu esa o'z navbatida ma'naviy begonalashuv hodisasini o'rganishni taqozo etmoqda.

Umuman olganda biz eng avvalo begonalashuv o'zi nima degan savoliga javob berishimiz lozim. Begonalashuv – bu shunday hodisaki, inson tomonidan o'z mohiyati va erkinligini yo'qotishning obyektiv-subyektiv jarayoni, inson obyekt u vositaga aylanadi va unga nisbatan tashqi kuchlar, unga ta'sir qiluvchi subyektlar hisoblangan jarayonlar, institutlar va munosabatlarga qarama-qarshi qo'yib qo'yadi, ular bo'lsa inson ustidan hukmronlik qiladilar[1.55]. Inson va jamiyat hayoti faoliyatining sohalarini turkumlanishi orqali, begonalashuvni quyidagi ko'rinishlarga ajratish mumkin. Bular siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy begonalashuvdir. Bizni esa bu borada yoshlar ma'naviy begonalashuvining oldini olishda ijtimoiy ish va san'at masalasi qiziqtiradi.

Darhaqiqat, birinchi Prezident Islom Karimov ta'kidlaganidek: "San'at va madaniyatdek qudratli kuch orqali inson qalbiga yo'l topish haqida so'z yuritar ekanmiz, hammamiz yaxshi tushunamizki, har qaysi iste'dod egasi o'ziga xos bir olam, shu sababli ijod ahliga qandaydir aql o'rgatish, eng asosiysi, ularni boshqarishga

urinish mumkin emas. Lekin bu hayotda ularni birlashtiradigan, yangi ijodiy marralar sari ilhomlantiradigan muqaddas tushunchalar borki, ular Vatan va xalq manfaati, ezgulik va insoniylik tamoyillari bilan uzviy bog'likdir. Agarki har qaysi ijodkor o'z asarlarida ana shu o'lmas g'oyalarni bosh maqsad qilib qo'ysa, ularni badiiy mahorat bilan ifoda eta olsa, hech shubhasiz, adabiyot ham, madaniyat va san'at ham tom ma'noda ma'naviy yuksalishga xizmat qilib, o'zining ijtimoiy vazifasini to'liq ado etishga erishgan bo'ladi"[2.158].

Bugungi globallashuv jarayonining kuchayib borishi natijasida "ommaviy madaniyat" o'zini namoyon qilish uchun intilishga kuchi va layoqati yetmagan yoshlarni "modellashtirmoqda". Chunki u tomoshabindan hech qanday aqliy va ma'naviy faoliyatini talab qilmaydi, bu esa yoshlarda injiqlik va irodasizlikni shakllantiradi. Ayni paytda san'atni jonli idrok qilish tomoshabinlarning ongli madaniyati va ehtiyojlarini shakllantirishi aniqlangan. Shu bilan birga tadqiqotchi N.Hasanova e'tirof etganidek, san'atning har qanday turi insonlarga emotsional ta'sir etish qudrati bilan ajralib turadi. Sahnadagi dramatik holatlarda ko'z yosh to'kadi, komidiya sahnalarida qah-qah otib kuladi[3.173].

San'atning imkoniyatlari juda ko'p qirralidir. San'at intellektual va axloqiy sifatlarni shakllantiradi. Ijodiy qobiliyatlarni rag'batlantiradi, muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvga ko'maklashadi. San'at davolaydi. Ijtimoiy ishda san'at yordamida davolash artterapiya (yunoncha "art" - san'at) deyiladi[4.94]. Artterapiyada mavjud bo'lgan san'at asarlaridan foydalaniladi.

Ayniqsa, yoshlar bilan ijtimoiy ish olib borishning bir qancha usullari orasida biblioterapiya muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy xizmatchi tomonidan maxsus tanlangan adabiyotlarning mijoz tomonidan o'qilishi, tahlil qilish va baholanishi biblioterapiya deb ataladi[5.273]. Bunda ijtimoiy xizmatchi tomonidan mijozning hayotiga o'xshash voqealar yoritilgan asarlarni o'qishni tavsiya etish orqali mijozga ta'sir qilinadi. Shuningdek, musiqa, teatr, rassomlik, kino ham davolaydi. Qadimgi Fivadagi kutubxonalar peshtoqiga "ruhni davolaydigan shifoxona" deb yozib qo'yilgan edi[6].

Ijtimoiy xizmat qabuliga charchagan, horg'in, boshi og'riyotgan odam kelsa, u bilan suhbat o'tkazish uchun eng yaxshi fon Betxovenning "Pilgrimlar xori"dir. Dvorjakning "Karnaval prelyudiyasi" depressiya, siqilishni davolaydi. Betxovenning "quvonch" odasi melanxoliklar uchun foydalidir. Shu o'rinda F.Xalilovning musiqaning insonlarga ta'siri xususidagi quyidagi fikrlarini keltirish ahamiyatga molik: "Musiqa kishilarning his-tuyg'ulariga ta'sir etishdan tashqari, nafas olish, yurak urishi, mushaklar harakatida va katta miya biotoklarinii o'zgarishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatishi ilmiy asosda isbotlab berilgan. Mohir sozanda, xizmat ko'rsatgan artist Turg'un Almatovning tanburda ijro etgan "CHo'li iroq", "Munojot", "Tanovor" kabi kuylari kishini chuqur o'yga toldiradi, uzoq o'tmishni, hayot kechmishlarini eslashga undaydi. Sozanda Tohir Rajabovning qashqar rubobida ijro etgan sho'x va dilrabo kuylari esa tinglovchilarga zavq-shavq baxsh etadi, uning chehrasini ochadi, kayfiyatini ko'taradi"[7. 210-211].

Shuningdek, bu borada teatr san'ati ham alohida xususiyatga ega. U o'z ichiga san'atning bir qator turlari: raqs, rassomlik, badiiy o'qish, musiqa singlarlarni qamrab oladi; inson ruhiyatining ichkarisiga kirib borishga intiladi, ochiqlik, begonalashuv komplekslarini, yolg'izlikni bartaraf etishga olib keladi, yaxshilikka ishonch uyg'otadi.

O‘zbek teatr san’ati xalqimizning boy milliy madaniy merosi, ota-bobolarimiz yaratgan qadriyatlar, ilm-fan, san’at, hunarmandchilik kabi boy xazinaga ega ekanligini tarannum etish orqali, milliy va zamonaviy, tarixiy biografik asarlar bilan yoshlar ma’naviy kamolotiga erishish uchun ko‘mak berishi bilan birga ijtimoiy ish xodimining yoshlar bilan samarali ish olib borishiga kuchli ko‘mak beradi. Ayniqsa, mijozlar bilan qaytar munosabatlarni tiklashda katta yordam beradi.

Hayotimiz davomida yuzlab rollarni: ota-onalar, bolalar, qarindosh-urug‘lar, do‘stlar, maslahatchilar, tarbiyachilar, tarbiyalanuvchilar, yo‘lovchilar, piyodalar, xaridorlar, oshiq-moshiqlar, haqoratlanganlar, xafa qilinganlar, baxtiyorlar... rollarini o‘ynashimizga to‘g‘ri keladi. Bu rollardan har biri o‘zining xususiyatlari va qoidalariga ega: yo‘lovchi hushyor bo‘lishi, piyoda ehtiyot bo‘lishi, sotuvchi xushmuomala va halol bo‘lishi talab qilinadi. Hayotdagi rollarni kimdir osongina, kimdir esa juda qiyinchilik bilan o‘ynaydi. Biz do‘stlarimiz orasida “yolg‘izlar” – do‘stlar orasidagi “o‘z odami” rolini o‘ynay olmayotganlarni uchratamiz, ko‘p ota-onalar esa o‘z bolalarining “do‘sti” rolini o‘ynashadi, bu esa mungli oqibatlariga olib keladi.

Biroq, kasbiy rollar: quruvchi, ishchi, militsioner, o‘qituvchi, vrach, olim singarilarning rollari yana ham murakkabroq bo‘lib, ulardan har biri unikal va betakroridir, o‘z kasbiy roliga o‘rganish esa uzoq va murakkab jarayondir.

Kasbiy rollarni ijro etishni o‘rganish mumkin. Bunda har bir insonda mudrab yotgan aqliy va ma’naviy qobiliyatlarni faollashtirishga yordam beradigan, odamlarning o‘zaro bir-biriga qiziqishlarini, bir-birlarini tushunishga intilishlarini kuchaytiradigan teatr san’atining yordami juda katta. Teatr san’ati – yuksak aqliy madaniyat, estetik madaniyat, yaxshi odob-axloq namunasidir. Teatr optimistik kayfiyatni vujudga keltiradi, jamoada ijobiy ruhiy iqlimni yaratishga ko‘maklashadi, bayramona va erkin iqlim yaratadi. Teatr postanovkalarida birgalikda qatnashish shaxsning o‘zini-o‘zi adekvat baholay olishga yaqinlashishi uchun imkon yaratadi, kechirimli bo‘lish, bir-birlarining xulq-atvorlarini tushunish, mayda-chuyda xafagarchiliklardan uzoqroq bo‘lish, bir-birlarining sha’ni va talantlarini hurmatlashga o‘rgatadi. Teatr hamkorlikdagi mehnat, ijod, do‘stlik, muhabbat uchun katta kuch-quvvat beradi. Teatr san’ati inson ruhiyatining barcha jabhalarida: intellekt, his-tuyg‘u, axloqiy sifatlar va xarakter xususiyatlari, hayotiy urf-odatlar, ustanovkalar, yo‘nalishlar, xulq-atvor va baho motivlariga ta’sir o‘tkazadi[8.124].

Teatr san’atida amaliy mashqlarning katta miqdori to‘plangan bo‘lib, ulardan ijtimoiy xizmatchilar kasbiy faoliyatida foydalanish albatta o‘z samarali natijalar berishini xorijiy mamalakatlar tajribasi va amaliyoti isbotlab bergan. Xususan, yoshlar bilan ijtimoiy ish olib borish qo‘llaniladigan bir qancha usullar mavjud bo‘lib, jumladan, “Mening tarjimai holim” mashqi o‘quvchining o‘z hayoti to‘g‘risidagi og‘zaki hikoyasi bo‘lib, xotirani “emotsional jihatdan yengillatish” imkonini beradi, boshqa shaxs – uning shaxsiyatiga belgilovchi ta’sir o‘tkazadigan zaruriy omil hisoblanuvchi zamondoshi tarjimai holiga chuqur qiziqish paydo bo‘lishi va rivojlanishiga ko‘maklashsa, “Yorqin hodisa to‘g‘risida hikoya” mashqi orqali esa o‘quvchi tomonidan o‘zi boshidan kechirgan yoki guvoh bo‘lgan hodisani o‘zi tanlab, asoslab tuzadi va hikoya qilib beradi, bu mashq hayotiy hodisalar mavjudligi qonunlarini, ularning inson taqdiriga o‘tkazadigan ta’siridagi qonunlarni ochishga yordam beradi.

“Актыорлик етыуди” машқи орқали еса уошлар ички зиддиёт ва кураш мавжуд бо‘лган епизодни сахна тили билан yaratishни назарда tutadi; уошларга о‘зларидаги ва атроф-муhitдаги yangи narsalarni ochishni o‘rgatadi, inson shaxsiyatidagi axloqiy qadriyatlarini ochishga ko‘maklashadi. “Voqea joyi”ni pedagog belgilab beradi (restoran, tom, vagon kupesi va h. k.), “sahna tipi nomini” ham pedagog belgilaydi, o‘quvchi esa uni sahnada ifodalaydi.

Demak, yuqorida e’tirof etilgan usullar orqali ijtimoiy ish xodimlari o‘z mijozlarini hayotida qiynayotgan masala va muammollarini aniqlash bilan birga, ularni samarali bartaraf etish yo‘llarini ishlab chiqishlari mumkin bo‘ladi.

Shunday qalib, yuqorida bildirilgan fikrlardan qisqacha xulosa qiladigan bo‘lsak, birinchidan, bugungi kunda ko‘pchilikni tashvishlantirayotgan yoshlar o‘rtasida axloqiy ideal va axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda, shafqatsizlik va agressiya, boyluk to‘plashga intilish singari madaniy begonolashuv holatlarining oldini olish va ularga qarshi kurashishda, ikkinchidan, yoshlarni “ommaviy madaniyat” ta’siridan muhofazalash singari dolzarb masalalar yechimini topishda, uchinchidan, yoshlar o‘rtasida yaxshilik, mehr-oqibat, mehr-shavqat, yuksak idrok, his-tuyg‘u va axloqiy ideallarni shakllantirish sharoitida san’atning mukammal axloqiy ideallik namunasi sifatidagi o‘rnini hech bir boshqa vosita va omil bosaolmaydi. Yuksak madaniyat – adabiyot, rassomlik, musiqa, teatr asarlari haqiqatni, hayot va ijod mazmunini izlashga doimiy intilishi bilan xarakterlanadi. Zero, buyuk nemis adibi Gyote ta’kidlaganadek, “Odamni dunyodan hech narsa san’at kabi ihotalay olmaydi, ayni paytda hech narsa odamni dunyoga san’at singari bog‘lay ham olmaydi”.

References

1. Жабборова С. Глобаллашув шароитида маънавий бегоналашув феномени. //Цивилизация келажиги: фалсафий ёндашув. Халқаро илмий-назарий конференция материаллари. 2-қисм. Тошкент: Noshir. 2012. –Б.-55.
2. Каримов И. Юксак маънавият – енгилмас куч. - Тошкент, “Маънавият”, 2008. – Б.-158.
3. Ҳасанова Н. Санъаткорда камолотнинг маънавий компоненти. Мустаҳкам оила – жамият таянчи. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент: Akadempnashir. 2013.-Б.- 173.
4. Тетерский С.В. Ижтимоий ишга кириш. Ўқув қўлланма. //А.Бегматов таржимаси. – Тошкент. 2006. –Б.-94.
5. Социальная работа: Словарь-справочник. /Под ред. В.Филоненко.-М.: Контур, 1998.- Б.- 273.
6. Коротаева Е. В. Хочу, могу, умею! Обучение, погруженное в общение. – М.: КСП, ИП РАН, 1997.
7. Халилов Ф. Баркамол авлод маънавиятини шакллантиришда музика санъатининг ўрни. Ўзбекистон Республикасида ёшлар сиёсатини амалга оширишнинг долзарб масалалари. Тошкент: Маънавият, 2013.-Б.-210-211.
8. Театральные проблемы теоретической и практической апробации системы педагогических воздействий: межвузовский сборник научных трудов. – Тамбов: ТГУ, 1996. –Б.- 124.

9. Nazarova, Nilufar Juraevna, & Jumaniyazova, Nasiba Sapparbaevna (2023). THE ROLE OF FAMILY ON PREVENTING THE YOUTH'S DEVIANT BEHAVIOURS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3 (1), 854-859.

10. Nazarova, N. J. R., & Abdurahmonova, S. A. (2023). "TEMUR TUZUKLARI" DA IJTIMOYIY ISH MASALALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(1), 637-643.

11. Ramatov, J.S., Nazarova, N.J., & Hasanov, M.N. (2023). AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR SALTANATIDAGI IJTIMOYIY TARKIB. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3 (1-2), 205-210.

12. Axrarova, Nigora Sobirovna, Abdukadirova, Shaxnoza Gafarovna, Nazarova, Nilufar Jo'Rayevna, & Abdurahmonova, Saxibaxon Abdusalamovna (2023). DEVIANT XULQLI YOSHLAR BILAN ISHLASH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3 (1-2), 502-507.

13. Saminjon o'g'li, M. S., & Jo'rayevna, N. N. (2022). PEDAGOGIK FAOLIYATDA AXBOROT-KOMMUNIKATIV TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. *PEDAGOG*, 1(4), 105-108.

14. Manapovna, G. Z., Abdumannapovna, M. D., & Jo'rayevna, N. N. (2023). TRANSPORT SOHASIDA KADRLAR KASBIY KOMPETENSIYASINING AHAMIYATI. *PEDAGOG*, 1(5), 615-618.